

Газін В.В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

«ГІБРИДНА ВІЙНА» ЯК СКЛАДОВА ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ МОСКОВІЇ СТОСОВНО УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-Х РР. XVII СТ.

У статті на основі аналізу московської політики щодо України в 50-х рр. XVII ст., доводиться теза, що вона носила всі ознаки «гібридної війни», спрямованої на послаблення та знищення Української держави. На конкретних прикладах показано основні методи та форми проведення «гібридної війни», до яких вдалася московська влада у своєму наступі на українську державність в означений період.

Аналіз розвитку україно-московських відносин середини–другої половини XVII ст. свідчить, що Москва розглядала Україну лише як об'єкт своєї політики, важливий фактор реалізації імперської ідеї. З моменту укладення українсько-московського договору 1654 р. нею проти Української держави було розпочато «гібридну війну».

У статті з'ясовано, що «гібридна війна» полягала у використанні проти українського гетьманського уряду різних форм тиску (політичного, економічного, адміністративного, силового тощо), московською владою здійснювалося підбурювання антиурядових (антигетьманських) настроїв з метою дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні, всередині України формувалася промосковська агентура (зокрема з залученням представників духовенства). Нарешті, Московією цілеспрямовано формувалася негативний міжнародний імідж української влади, що мало унеможливити пошук Чигирином союзників на міжнародній арені. Кінцева мета всіх цих заходів була одна – послаблення української влади, обмеження її суверенітету, посилення в Україні позицій московських владних структур та насамкінець – знищення Української держави та анексія українських територій.

«Гібридна війна» проти Української козацької держави, до якої вдалася Московія в постпєреяславський період була виявом та однією з форм здійснення московської імперської політики, кінцевою метою якої була цілковита ліквідація Української держави.

Ключові слова: Українська держава, Московія, міждержавні відносини, імперська політика, «гібридна війна».

Постановка проблеми. З 2014 р. у наше повсякдення увірвалася війна, яка для значної частини пересічних українців стала чинником зламу усталених стереотипів (щодо вікових україно-московських відносин, сутності «братів слов'ян»), шоком від незрозумілої нелюдської жорстокості москвитів. Водночас для фахівців-істориків ні агресія Московії у 2014 р., ні їхні сучасні жахливі злочини проти людяності не виявилися жодним чином несподіваними. Сучасні події – це звичайний вияв сутності московського суспільства, сформованого в ході тривалого імперського поступу північно-східного сусіда, а війна проти України, яка сьогодні набула форми повномасштабного вторгнення із застосуванням усіх методів її проведення, є нічим іншим, як продовженням звичної московської політики, спрямованої на поглинення українських територій, привласнення усього українського культурного потенціалу та

історії, політики, яка здійснювалася Московією щодо України уже понад 800 років. Ця війна тривала з часу, коли зіткнулися два світи, які існували та існують в різних цивілізаційних вимірах, вона набувала різних форм та інтенсивності, а арсенал засобів завжди був значно ширшим ніж прості військові дії та охоплював різні сфери суспільних відносин. Останнім часом у зв'язку з сучасною фазою московської агресії стосовно України у вжитку з'явився термін «гібридна війна».

Власне термін «гібридна війна» походить від латинського *“hybrida”* (перемішування) й означає війну, в перебігу якої відбувається поєднання принципово різних типів та способів її ведення (використання традиційних форм війни, кібервійни, організованої злочинності, організація іррегулярних конфліктів, здійснення терористичних актів тощо), що скоординовано застосовуються для досягнення основних цілей. Така війна,

виходить за рамки традиційних понять про неї, вона набуває комбінованого характеру, де відбувається поєднання політичних інтриг, боротьби за політико-економічне домінування над країною тощо [24, с. 36].

Формами проведення «гібридної війни» є створення внутрішніх суспільних протиріч через пропаганду; створення економічних проблем; протидія зв'язкам країни-жертви з сусідніми країнами; всебічна підтримка сепаратизму й тероризму аж до проведення актів державного тероризму; побудова різноманітних псевдодержавних утворень; сприяння створенню нерегулярних збройних формувань (повстанців, партизан тощо) та їх оснащення. Окрім цього, «гібридна війна» може включати залучення до конфлікту третіх країн. Нарешті, на певному етапі «гібридна війна» переростає в неприховану відкрити повномасштабну військову агресію [27, с. 68].

Такі складові «гібридної війни», як інформаційна, чи кібервійна, не роблять її виключно феноменом ХХІ ст. Є всі підстави вважати, що «гібридна війна», розпочата кремлем проти України у 2014 р., сягає своїм корінням принаймні у 50-ті роки ХVІІ ст., коли вже невдовзі після відомої Переяславської ради 1654 р. та укладення українсько-московської угоди чітко проявилася антиукраїнська політика Московського царства, яка здійснювалася в різних формах тиску (політичного, економічного, адміністративного, силового тощо), коли Москвою активно залучалася різного роду агентура, відбувалося підбурювання антиурядових (антигетьманських) настроїв з метою дестабілізації внутрішньої ситуації та всіма силами створювався негативний міжнародний імідж української влади. Кінцева мета всіх цих заходів була одна – знищення української державності. З огляду на сучасні події московсько-української війни, необхідність остаточного зламу імперських ідеологічних стереотипів щодо «братнього народу», «слов'янської єдності», «спільної історії» тощо, формування чіткої та аргументованої концепції українсько-московських відносин на різних їх етапах, вбачається необхідність глибшого дослідження політики Московії щодо України 50-х – початку 60-х рр., коли в постпереяславський період на ґрунті угоди 1654 р., московське керівництво розпочало планомірні спроби обмеження суверенітету українського Гетьманату, що набуло обрисів «гібридної війни».

Аналіз джерел та останні публікації. У сучасній українській історіографії проблематика українсько-московських відносин середини – дру-

гої половини ХVІІ ст. розробляється в працях В. Горобця [12; 13; 14], в яких автор прослідкував наростання протиріч та у стосунках між Чигирином та Москвою у постпереяславський період. Я. Федорук у монографії «Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині ХVІІ століття», зокрема, аналізує позицію Московії на переговорах з Польщею стосовно вирішення «українського питання» [26]. А. Бульвінським досліджувалися українсько-московські відносини 1657–1659 рр. в сенсі визрівання причин та передумов війни 1658–1659 рр. [8]. Також в сенсі розгляду боротьби між Польщею та Московією навколо вирішення на свою користь «українського питання», дослідження особливостей розвитку українсько-московських відносин та політики Московії щодо України в постпереяславський період здійснено в працях В. Газіна [9; 10].

Водночас, слід звернути увагу на те, що московська політика стосовно козацької України набула цілеспрямованого та системного характеру досі не розглядалася як «гібридна війна» з метою послаблення гетьманської влади, обмеження суверенітету та, врешті, ліквідації української державності. Зважаючи на актуальність даної проблеми, її дослідження вбачається необхідним.

Метою пропонованої статті є окреслення форм та методів «гібридної війни», що здійснювалася Московією проти козацької України, доведення тези, що дана політика була цілісним та цілеспрямованим тиском на гетьманський уряд з метою посилення позицій московської влади в Україні.

Виклад основного матеріалу. Саме на середину ХVІІ ст., оголотившись від важких «смутних» часів, Московія взяла курс на створення імперії коштом території колишньої Руської держави. Ставилася завдання об'єднання всіх слов'янських та православних народів під скіпетром династії Романових. Для Москви з'явилася нагода, скориставшись послабленням Речі Посполитої, на становищі якої вкрай негативно позначилися події Української революції, заявити про свої геополітичні амбіції та підвищити свій статус у європейській політиці, принаймні посперечатися за домінування в регіоні Центрально-Східної Європи.

Саме в період правління царя Алексея Михайловича були створені зовнішньополітичні основи майбутньої імперії. Серед завдань, які були поставлені в кремлі одне з визначальних місць займало приєднання українських земель. При цьому обґрунтування доцільності і справедливості реалізації цього завдання, як це трактується

у московській історіографії полягало у релігійній та національній спорідненості «...російського з українським і білоруським народами» [6]. Без сумніву, поширені як в тогочасній офіційній московській риторичі, так і в сучасних працях московських дослідників розмови про релігійну близькість, спільні корені, чи «спільну київську спадщину» постали як результат ідеологічного обґрунтування звичайного зовнішньополітичного експансіоністського курсу, що здійснювався протягом не одного століття.

Звичайно, що роль України в справі реалізації цих намірів була визначальною. На думку українського історика першої половини – середини ХХ ст. О. Оглобліна, «...здійснення московської програми III Риму було неможливим без опанування України і підкорення Української козацької держави московському політичному впливові» [22, с. 166].

Власне серед московських істориків домінуючою була й залишається ідея, що «...ці народи (український, білоруський – Авт.) чекали свого звільнення за допомогою великого російського народу» [11, с. 26–27]. Як тут не згадати новітні божевільні ідеї путіна. Сама ж Україна ж розглядалася в Москві фактично в якості першої сходинки на шляху в Подунав'я та на Балкани. Більше того, захоплення України з її вигідними геополітичними позиціями, господарським потенціалом, людськими ресурсами, мілітарними можливостями, а також культурною спадщиною Руської держави було визначальним на шляху перетворення периферійного, маловідомого Московського князівства в імперію з амбіціями регіонального, а то і загальноєвропейського лідера. У цьому сенсі слід згадати лаконічну, проте влучну формулу, запропоновану британським істориком Норманом Дейвісом: «Московія + Україна = Росія» [17, с. 576].

Роль України в досягненні московських імперських цілей була, без перебільшення, вкрай важливою. На думку О. Оглобліна, в Москві, розуміючи культурну вищість України, зокрема значення такого освітньо-наукового осередку як Києво-Могилянська колегія, прагнули скористатися ним в своїх інтересах [22, с. 166]. Захопивши й привласнивши його, можна було утвердити нову, центральну роль у православному світі. При цьому слід сказати, що саме представники духовенства (московського і не лише) відіграли одну з головних ролей у формуванні ідеологічної основи московської імперської політики. Такою основою стає теорія III Риму, яким проголошувалася Москва. Як писав у 1471 р. московський митропо-

лит Філіп, «...якщо інші царства падали за зраду православ'ю то Москва буде непорушно стояти, залишаючись вірною йому. Вона третій і останній Рим...» [Цит. за: 23, с. 98].

У середині XVI ст. теорія III Риму фактично стає державним концептом Московії, а на кінець XVI ст. постає в якості офіційної ідеології та практики [21, с. 32–35]. А вже з середини XVII ст. розпочалася її реалізація на практиці.

Точкою відліку активного наступу на Україну, який набуває форм фактичної війни з залученням різноманітних «гібридних» методів, стало укладення московсько-української угоди 1654 р.

Для гетьмана Богдана Хмельницького даний договір та залучення Москви до війни проти Речі Посполитої був шансом на продовження боротьби за звільнення всіх українських земель з-під влади Польщі. Як він писав у листі до кримського хана, «...а що до Москви – що ми з нею зав'язали приятель, то ми... бачили як вони (поляки) з різних країв наймають військо против вас. Чому б того не мали й ми зробити? Краще мати більше приятелів!» [Цит. за: 15, с. 890]. Однак цілком іншими виявилися плани Москви.

Для Москви основні положення «Переяслава» – протекція і допомога Україні в боротьбі з Річчю Посполитою були лише камуфляжем її імперських цілей. Курс на використання договірних відносин з Україною виключно в руслі планів кремля виявився дуже швидко. І тут означилися перші прояви «гібридної війни», яку повела Москва проти свого союзника.

Уже з 1655 р. в Москві виявили бажання здійснити ревізію угоди 1654 р. 15 січня 1655 р. до Чигирини прибув царський посланець Артамон Матвеев, який і ознайомив Хмельницького з далекосяжними планами царя. Зокрема, йшлося про прагнення царя зробити Київ своєю резиденцією, збудувавши там двір та покої. Звичайно, як це подавав Матвеев, це було зумовлене лише бажанням Алексея Михайловича (надзвичайно набожного та богомільного царя) молитися в Києві «образу Пречистої і святим мощам Антонія і Феодосія й інших святих». Водночас царський посланець переконував гетьмана, що перетворення Києва в ще одну царську столицю й розміщення там царського двору стане «грізним» чинником проти Польщі. Також Матвеев натякнув на необхідність запровадження в Україні солдатського війська «...для охорони від наступів польського короля і кримського хана...», а також на доцільності призначення в українські міста московських воєвод для запобігання утисків та

кривд «...від приїжджих людей» [20, арк. 11–14; 15, с. 1033].

Богдан Хмельницький тоді рішуче відкинув вимоги царя. Водночас Москва не полишила спроб чинити тиск на гетьманський уряд з метою ревізії українсько-московської угоди. Одним з засобів такого тиску стало провокування антигетьманських настроїв серед рядового козацтва та посполитих, а відтак – поширення ідей щодо доцільності введення московських воєвод в українські міста. Подібні завдання отримували московські посланці, які прибували в Україну, або просто проїжджали через її землі. Зокрема, в червні 1657 р. наказ провести антигетьманську агітацію отримав Іван Желябужській, який відправився з Москви до трансільванського володаря Ракочі [28, с. 154; 13, с. 146.]. Відтак, спеціально обравши довший шлях, перебуваючи в українських містах, він агітував міщан і рядових козаків проти гетьманської політики, яку називав зрадницькою та злочинною, закликав місцевих мешканців виступати за введення московських воєвод до українських міст, переконував, що для них краще бути під управлінням воєвод, ніж під владою гетьмана і старшини [15, с. 1381].

Спроби тиску на гетьманський уряд активізувалися після смерті Хмельницького. Уже 20 серпня 1657 р. (після того, як до Москви надійшла інформація про смерть гетьмана) до Посольського приказу було викликано українських послів на чолі з Павлом Тетерею, які саме тоді перебували в Москві, та повідомлено про рішення направити в Україну московські війська під керівництвом князів Ромодановського та Трубецького. У якості мети називалося прагнення в умовах міжусобиці у Війську Запорозькому «... їх (козацтво – Авт.) запевнити у царській ласці» [16, с. 18–19, 24–25].

Водночас, попри те, що в українсько-московській угоді 1654 р. не йшлося стосовно якоїсь ролі царя в процесі обрання українського гетьмана, в Москві поставили під сумнів легітимність наступників Богдана як його сина Юрія, так і Івана Виговського, який спочатку виступав в ролі радника молодого Хмельниченка. Таким чином царське керівництво прагнуло узалежнити обрання нового гетьмана виключно від рішення царя, що створило б умови для здійснення тиску на український уряд. Ніби промовляли: «Хочете отримати булаву, будьте поступливішими в питаннях воєвод тощо». Так, окольничий Фьодор Бутурлін, свого часу, коли ще був живий Богдан Хмельницький, говорячи про перспективи обрання на гетьманство його молодшого сина Юрія, попри відпо-

відне рішення старшинської ради, звертаючись до царя, виказував переконання, що «... по смерті гетьмана тому слову буде відміна, то все буде на волі твоїй, великого государя: кого ти, великий государ, пожалуєш накажеш бути над Військом Запорозьким гетьманом, той і буде» [5, с. 682].

Прагнучи максимально скористатися з ситуації, що склалася в козацькій Україні після смерті Хмельницького, московське керівництво направляє 20 серпня 1657 р. до Чигирини стольника Васілія Кікіна [5, с. 781–782]. Як і попередні московські посланці, останній, проїжджаючи українськими містами, проводив секретні розмови з міщанами (війтами, бурмістрами, представниками міської черні), спонукаючи тих до думки про доцільність введення воєвод «...для оборони від неприятельських приходів і всяких розправних діл». Він наголошував, що саме воєводи здатні захистити простий народ від «кривд та обтяжень з боку полковників та інших людей» [11, с. 789].

Крім цього Кікін, ігноруючи загальноприйняті правила, та демонструючи певну зневагу до наступників Богдана Хмельницького, водночас підштовхуючи тих до пошуку компромісу та порозуміння з Москвою, прибувши до Чигирини, зустрівся спочатку з представниками старшини, а потім вже з гетьманом [5, с. 790–793, 797–798; 1, с. 30–31]. Такі дії царського посланця можна розцінювати як ще один черговий приклад тиску на гетьманський уряд з боку московського керівництва.

Надалі означені форми тиску на Гетьманат продовжувалися. У Москві намагалися максимально скористатися зі смерті Богдана Хмельницького і того факту, що в Чигирині склалася ситуація, коли офіційно гетьманом був Юрій Хмельницький, але фактично влада сконцентрувалася у руках генерального писаря Івана Виговського. Так восени 1657 р. до України прибув А. Матвеев з проектом договірних статей, що повною мірою відображали наміри Москви переглянути формально діючий договір 1654 р. в бік посилення свого впливу в Україні. Йшлося про необхідність введення воєвод не лише до Чернігова, Ніжина, Переяслава, Білої Церкви, а до інших українських міст. При цьому московські залоги в тих містах мали утримуватися з українських доходів: «...щоб у тих містах городи робили, та з волостей тих живність має йти на воєвод та на їх військо». Також Матвеевим була представлена вимога щодо виведення української козацької залоги з Бихова, куди, натомість, має бути введена московська залога. Насамкінець, вимагалось підпорядкування київського митро-

полита московському патріархові [2, с. 23–24; 4, с. 233].

Для більшої переконливості означених вимог цар видав наказ воеводі Ромодановському виступити з 5-тисячним військом в Україну до Переяслава. Це військо мало нагадувати про межі компетенції гетьманського уряду, а за необхідності – оперативно діяти. При цьому в окремій грамоті з запевненнями непорушності договору 1654 р., наголошував, що московські війська направлені в Україну виключно з метою захисту українського народу від можливого вторгнення татар і поляків, за умов, коли у Війську Запорозькому «хитання та старшинам непослух» [4, с. 190].

Ці «хитання та непослух», а власне створення та роздмухування різного роду протистоянь в українському суспільстві, аж до розпалювання громадянської війни, стало також однією з форм «гібридної війни», що проводилася Москвою. Фактично, московське керівництво провокувало ситуацію (внутрішньоукраїнську кризу), за якої в Чигирині змушені б були йти на суттєві поступки, ситуацію, коли без «допомоги» Москви неможливо було б її розв'язати.

Яскравим виявом такої політики стало формування та підтримка антигетьманської опозиції у 1657–1658 рр. Для розпалювання «громадянського протистояння» у Москві скористалися з проблем політичного та соціального характеру, які означилися в період гетьманування Івана Виговського. По-перше, в середовищі козацтва, зокрема частини старшини було присутнє негативне ставлення до факту обрання гетьманом саме Виговського (того звинувачення в незаконному усуненні від влади Юрія Хмельницького, згадували шляхетське походження тощо). По-друге, означилося наростання соціальних протиріч між козацькою старшиною з одного боку, та рядовим козацтвом, селянством та міщанами – з іншого, що було пов'язано з процесом зростання старшинського землеволодіння та майновою диференціацією в середовищі козацтва. Третім чинником, який був задіяний в сенсі формування антигетьманської опозиції, були бунтівні настрої в середовищі січового товариства, де вбачали несправедливим зростання ролі в державі городского козацтва, особливо старшини.

Саме цим і намагалися скористатися в Москві. При цьому «добрі та справедливі» царські воеводи протиставлялися «свавільним та зажерливим» козацьким старшинам. Відповідно, розігрувалася карта «справедливої» допомоги антигетьманській опозиції «у відповідь на воляння знедоленого

народу, що потерпав від злочинної політики незаконної влади». З іншого боку, в Москві пропонували свою допомогу гетьманському уряду, ціною якої мали бути поступки в питаннях щодо московських воевод тощо.

При цьому слід зазначити, що таємна підтримка опозиції була фактором тиску на гетьмана й створення передумов для запровадження воеводського управління. Підтримуючи опозицію у її боротьбі проти гетьмана, у Москві здобували підтримку з боку козацької черні, січовиків та посполитих в справі призначення воевод в українські міста.

Таким чином інтереси запорізької опозиції і московського керівництва ситуативно співпадали. На користь Москви діяло й те, що за час з 1654 р. в середовищі козацької старшини встигло сформуватися промосковське угруповання («партія»). Одними з його лідерів були полтавський полковник Мартин Пушкар та запорізький кошовий Яків Барабаш, які й виступили на чолі антигетьманської опозиції.

Опоненти гетьмана І. Виговського зайняли яскраво виражену деструктивну позицію. Її прикладом став факт, коли за наказом запорізького кошового Я. Барабаша були перехоплені гетьманські посланці з листами до хана, а сама таємна кореспонденція, що викривала задуми гетьмана заручитися підтримкою Криму, була відправлена до Москви. При цьому від себе особисто кошовий радив цареві, «...щоб не мав козаків за винятком Запорожжя, а волость обернув у підданство, щоб наказав схопити Виговського, а Барабашенка призначив гетьманом». І лише завдяки тому, що Виговському вдалося перехопити запорізьких посланців, вказані листи не потрапили до царських воевод. Водночас сам гетьман отримав переконливі докази бунту, очолюваного січовим керівництвом [18, с. 154].

Уже 1 грудня 1657 р. з Січі до Москви відправляється посольство з метою переконати царський уряд в зраді гетьмана. Доказами мали слугувати договори з Трансільванією, Швецією, Кримом, які були укладені Виговським лише «...для зради проти вашої царської величності». Також посли мали довести незаконність самого обрання І. Виговського гетьманом й засвідчити бажання всього Війська Запорізького низового вірно служити царю [4, с. 184–185].

Звичайно, в Москві не могли не скористатися з нагоди втрутитися у внутрішні справи Української держави й домогтися реалізації програми її підпорядкування воеводському управлінню. У розмові

з запорізькими послами царські дяки вдалися до традиційної практики навіювання тим потрібних ідей. Вони настійливо переконували козаків, що краще було б якби в українських містах були царські воєводи, «не було б їм жодних кривд від полковників» [4, с. 188].

Через три дні запорізькими послами були подані письмові пункти (на думку М. Грушевського, складені явно за допомогою московських дяків [16, с. 113]), у яких містилися звинувачення на адресу І. Виговського та козацької старшини. Наголошувалося, що Виговський «литвин» і саме його обрання гетьманом суперечить традиціям Війська Запорозького, де завжди гетьманів обирали лише із Запоріжжя. Різкій критиці піддавалася зовнішня політика гетьмана, який, згідно слів запорожців, «...без відома і без указу його царської величності» здійснює неправомірні стосунки з кримським ханом, а також з іншими королями та князями. Насамкінець, у чолобитній містилося прохання надіслати до козацької України царських воєвод, які б збирали всі податки до царської казни: «Щоб великий государ, його царська величність, наказав бути в містах Війська Запорозького, в яких доведеться, для охорони міщан та повітових людей, своїм царської величності воєводам, і на тих воєвод в ратних людей, які з ними будуть збирати і давати стацію з міст Малої Росії» [4, с. 191–194].

Також серед постулатів, продиктованих дяками січовикам, а після цього зафіксованих в чолобитній січовиків, були наступні: усунення від влади, а також обрання нового гетьмана має відбуватися лише з дозволу та під контролем царського уряду; при виборі нового гетьмана мають піддаватися ревізії попередні «гетьманські статті», тобто пункти українсько-московської угоди [16, с. 113–117].

Як відзначав М. Грушевський, ці пункти стали результатом «...дуже тісного співробітництва запорізької демократії та московської бюрократії... його завданням було при тім не збільшення ролі впливу городової черні – а збільшення через неї свого впливу на старшину – можливості тиску на неї, можливості змусити старшину, з постулатами черні і Січі в руках – виконувати московські вимоги і директиви» [16, с. 113–117].

Таким чином, запорізькі послы, прийшовши зі скаргами на гетьмана І. Виговського, отримали чітку програму обмеження суверенітету Української козацької держави. При цьому вся справа подавалася таким чином, що дані вимоги виходили не від Москви, а виключно від Запоріжжя,

яке представляло волю всього українського народу.

За результатами переговорів у Москві, від царського імені кошовому Я. Барабашу була надана грамота, якою було засвідчено факт визнання Москвою Коша в якості одного із суб'єктів українсько-московських відносин [13, с. 187]. Звичайно, це було спрямовано безпосередньо проти Виговського.

Водночас, московське керівництво займало позицію арбітра у конфлікті між гетьманом та опозицією, таким чином ставлячи обидві сторони в залежність від себе й намагаючись добитися бажаного посилення свого впливу в Україні. Так, до Чигирини 9 грудня 1657 р. (через тиждень після прибуття до Москви запорізьких послів) було направлено окольничого боярина Богдана Хітрово, який мав обговорити з гетьманом всі гострі питання внутрішнього життя козацької України [4, с. 194]. Водночас Москвою були представлені чіткі вимоги. Зокрема, Хітрово передав гетьманові, що для захисту українських міст від ворогів (тут, очевидно, йшлося і про зовнішніх, і про внутрішню опозицію) цар «...велів в значніших городах Малої Росії: в Чернігові, Ніжині, Переяславі та інших... бути своїм воєводам і ратним людям» [4, с. 94–96].

Гетьмана було просто поставлено перед фактом уже прийнятого рішення. Для його узаконення у Москві вимагали укладення нової угоди замість підписаної 1654 р., яка б легітимізувала окупацію України.

Слід віддати належне гетьману Івану Виговському. За умови грубого тиску з боку Москви та активізації антигетьманської опозиції він змушений був маневрувати й погодитися на укладення нової угоди з Москвою, яка передбачала присутність московських воєвод та стрільців в окремих українських містах. Однак, щоб звести нанівець антиукраїнські московські устремління, гетьман водночас віддає наказ полковникам завадити їх реалізації, а також ініціює переговори з Польщею, які завершилися укладенням відомої Гадяцької угоди 16 вересня 1658 р.

Наступною формою «гібридної війни» Московії проти України можна вважати намагання московського керівництва сформувати стійкий негативний імідж українського керівництва в системі міждержавних відносин. Найяскравіше це проявилось в ході віленських переговорів 1656 р.

Власне самі переговори, їх започаткування можна вважати такими, що порушували положення українсько-московської угоди 1654 р. й

безпосередньо спрямовувалися проти інтересів Війська Запорозького та несли загрозу існуванню Української держави. По-перше, їх метою було припинення війни між Московією та Польщею, що жодним чином не могло влаштувати українську сторону. По-друге, в ході самих переговорів гостро постало «українське питання» і цілком реальною була загроза досягнення миру коштом України. При цьому українська делегація, яка прибула до Вільна, просто не була допущена до переговорів (і в Москві, і у Варшаві боялися, що позиція українців може зірвати переговори й унеможливити досягнення миру).

Під час самих переговорів сторони (особливо Москва) вдалися до цілеспрямованої дискредитації козацької України та звинувачень на адресу Гетьманату. Зокрема, з позиції Москви це робилося з метою унеможливлення будь-якого зближення, чи порозуміння між Чигирином та Варшавою.

Характерними в цьому сенсі були слова, сказані керівником московської делегації князем Нікітою Одоєвським під час одного з засідань віленської комісії: «... це такий народ (українці – Авт.), який ні з вами, ні з нами не може жити в мирі, і завчасно шукає собі нового покровителя, чи шведа, чи Ракоці, з'єднавшись з кимсь з них, вони можуть бути небезпечними і нам і вам; від них слід тікати як від скаженого пса...» [7, с. 518].

Фактично, цією фразою Одоєвській намагався переконати поляків, по-перше, в тому, що українцям не можна довіряти й розраховувати на якісь з ними договори, по-друге, що вони становлять небезпеку і для Москви, і для Варшави, й тому для вирішення «українського питання» сторони мають об'єднати зусилля: «...не будуть ні вашими, ні нашими, – коли цар від них відступиться, вони піддадуться або султанові, або ханові, або шведському королеві, і з'єднавшись з ними стануть воювати і Москву, і Польщу» [15, с. 1245]. Поляків московські делегати переконували: «Козаків самі в послуху не вдержите, а тоді буде і нам і вам тяжче; стане з них новий Крим, коли вони турецьку приймуть протекцію... Ці люде (козаки), як дикі звірі: треба їх наперед обласкавити, а потім уживати. Коли вони зрозуміють, що ви їх хочете мати, не будуть ані вашими, ані нашими. Ви самі

перестерігали нас, що вони зі Шведом і Ракоцієм порозуміваються; певне до них, або до бусурманів підуть» [Цит. за: 19, с. 35].

Безумовно, така тактика Москви здійснювалася цілеспрямовано та продумано. Вона становила елемент «гібридної війни» задля досягнення єдиної мети – послаблення козацької України, обмеження суверенітету гетьманського уряду та створення умов для захоплення українських земель Московією.

Врешті, за певних умов «гібридна війна» переросла у відкриту військову агресію. Зокрема, саме намагання українського гетьманського уряду протистояти московському тиску та просування Чигирини в напрямку порозуміння з Польщею призвели до розгортання московсько-української війни 1658–1659 рр. При цьому, ще до укладення відомого Гадяцького договору вже 22 червня 1658 р. белгородський воєвода Г. Ромодановській отримав наказ виступити в Україну для «погамування свавільників» [16, с. 250–251]. Фактично під прикриттям допомоги гетьману в боротьбі з опозицією розпочалася звичайна агресія. У лютому 1659 р. в Україну вторглося московське військо князя А. Трубецького. Врешті, ця війна завершилася розгромом московського війська під Конотопом.

Висновок. Аналіз розвитку україно-московських відносин середини–другої половини XVII ст. свідчить, що Москва завжди розглядала Україну лише як об'єкт своєї політики, важливий фактор реалізації імперської ідеї. З моменту укладення українсько-московського договору 1654 р. нею проти України було розпочато «гібридну війну». Вона полягала у здійсненні в різних формах тиску на український гетьманський уряд (політичного, економічного, адміністративного, силового тощо), відбувалося залучення різного роду агентури, підбурювання антиурядових (антигетьманських) настроїв з метою дестабілізації внутрішньої ситуації, також створювався негативний міжнародний імідж української влади. Кінцева мета всіх цих заходів була одна – послаблення української влади, обмеження її суверенітету, посилення в Україні позицій московських владних структур та насамкінець – знищення Української держави та анексія українських територій.

Список літератури:

1. Rawita-Gawroński F. R. Próba pojednania z Rusią. Poselstwo Bieniewskiego: od śmierci B. Chmielnickiego do umowy chadziackiej. Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1907. S. 30–31
2. Акты, относящиеся къ истории Южной и Западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссією (далі – АЮЗР). Санкт-Петербург : Тип. П. А. Кулиша, 1863. Т. 4. 276 с.
3. АЮЗР. Санкт-Петербург : Тип. Э. Пратца, 1867. Т. 5. 335 с.

4. АЮЗР. Санкт-Петербургъ. Тип. В. В. Пратц, 1873. Т. 7. 398 с.
5. АЮЗР. Санкт-Петербургъ : Тип. М. Этингера, 1879. Т. 11. 820 с.
6. Арсланов Р. А., Мосейкина М. Н. Курс лекций: «История Отечества». URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/1249>
7. Бростовский П. К. Дневник дороги на Комиссию в Вильну 1656 года, с самого акта Комиссии наскоро списаного. *Сборник Муханова*. 2-е изд. Санкт-Петербургъ, 1866. С. 483–542.
8. Бульвінський А. Г. Українсько-російські взаємини 1657–1659 рр. в умовах цивілізаційного розмежування на сході Європи. Київ, 2008. 680 с.
9. Газін В. В. Між Москвою та Варшавою: «українське питання» в 1654–1667 рр. : монографія / наук. ред. – проф. В. С. Степанков. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2019. 372 с.
10. Газін В. В. Політика Москви стосовно козацької України в постперейславський період: започаткування гібридної війни як засобу реалізації російської імперської ідеї. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки* / [ред. кол.: А. Г. Філінюк (відп. ред.), С. А. Копилов, С. В. Олійник та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 8 : До 25-річчя створення кафедри історії України. С. 144–156.
11. Галактионов И. В. Из истории русско-польского сближения в 50-60-х гг. XVII века (Андрусовское перемирие 1667 года). Саратов : Издательство Саратовского университета, 1960. 106 с.
12. Горобець В. «Волимо царя східного...» Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. Київ : Критика, 2007. 462 с.;
13. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимації: стосунки з Москвою та Варшавою, 1654–1665. Київ : Ін-т іст. Укр. НАНУ, 2001. 533 с.
14. Горобець В. Україна та Росія після Переяслава: фактори інтеграції та дезінтеграції. *Козацька спадщина* / [ред. кол. : В. А. Смолій (гол. ред.), С. В. Абросимова, В. М. Андрєєв та ін.] . Вип. 1. Нікополь – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2005. С. 72–80.
15. Грушевський М. С. Історія України-Руси : В 11 т., 12 кн. / [Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1997. Т. IX-2. 776 с.
16. Грушевський М. С. Історія України-Руси : В 11 т., 12 кн. / [Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1998. Т. X. 408 с.
17. Дейвіс, Норман. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
18. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. Т. 4: 1655–1658 рр. / [упорядн. о. Ю. Мицик; ред. кол.: В. А. Брехуненко, Д. В. Бурім, О. О. Маврін, Г. К. Швидько. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Інститут історії України; Канадський інститут українських студій (Едмонтон)]. Київ : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2015. 540 с.
19. Липинський В. Україна на переломі 1657–1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. Філадельфія : Східно-Європейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1991. 346 с.
20. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису Ф. П. Комплексний фонд «Історичні матеріали». Зібрання історичних документів XVII-XX ст. Оп. 5. Од. зб. 15557–15561. Сибірський приказ. 317 арк.
21. Оглоблин О. Московська теорія III Риму в XVI–XVII ст. *Теорія Третього Риму*. Збірник праць членів Церковно-Археографічної Комісії Апостольського Візитатора для Українців у Західній Європі / [Під ред. проф. д-ра І. Мірчука]. Мюнхен : Церковно-Археографічна Комісія Апостольського Візитатора для Українців у Західній Європі, 1951. 55 с.
22. Оглоблин О. Українсько-московська угода 1654 р. *Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження)* / [редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.]. Київ : Смолоскип, 2003. С. 156–220.
23. Путро О. Патріарх Нікон – «хрещений батько» Переяславської угоди 1654 року. *Переяславська рада та українсько-російська угода 1654 року: історія, історіографія, ідеологія (Матеріали міжнародного «круглого столу»)*. Київ : Інститут історії України НАН України, 2005. С. 97–111.
24. Радковець Ю. І. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України. *Наука і оборона*. 2014. №3. С. 36–42.
25. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.
26. Федорук Я. О. Віленський договір 1656 року : Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 623 с.
27. Феськов І. В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 66–76.

28. Шевченко Ф. П. Русские воеводы на Украине : Очерки взаимоотношений Украины и Московского государства во второй половине XVII столетия (1940). *Шевченко Ф. Історичні студії : Збірка вибраних праць і матеріалів (До 100-річчя від дня народження)*. Київ : Ін-т іст. Укр. НАНУ, 2014. С. 41–318.

29. Эйнгорн В. Очерки из истории Малороссии в XVII в. Сношение малороссийского духовенства с московским правительством в царствование Алексея Михайловича. Москва : Из Чтений в имп. о-ве истории и древностей рос. при Моск. ун-те, 1899. 1104 с.

Hazin V.V. “HYBRID WAR” AS A COMPONENT OF MOSCOW’S IMPERIAL POLICY REGARDING UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 50s. OF XVII CENTURY

In the article based on the analysis of Moscow’s policy towards Ukraine in the 50s. of the 17th century, the author proves thesis that it bore all the signs of a “hybrid war” aimed at weakening and destroying the Ukrainian state. Specific examples show the main methods and forms of conducting “hybrid war”, which the Moscow authorities resorted to in their attack on Ukrainian statehood in the specified period.

Analysis of the development of Ukrainian-Moscow relations in the mid-second half of the 17th century shows that Moscow considered Ukraine only as an object of its policy and as an important factor in the realization of the imperial idea. Since the conclusion of the Ukrainian-Moscow treaty in 1654, it has launched a “hybrid war” against the Ukrainian state.

The article found that the “hybrid war” consisted in the use of various forms of pressure (political, economic, administrative, military, etc.) against the Ukrainian hetman government, the Moscow authorities incited anti-government (anti-hetman) sentiments with the aim of destabilizing the internal situation in Ukraine, Moscow formed a pro-Moscow agency within Ukraine (in particular, with the involvement of representatives of the clergy). Finally, Moscow purposefully formed a negative international image of the Ukrainian government, which should have made it impossible for Chyhyryn to find allies on the international arena. The ultimate goal of all these measures was one – to weaken the Ukrainian government, limit its sovereignty, strengthen the positions of the Moscow power structures in Ukraine, and at last – the destruction of the Ukrainian state and the annexation of Ukrainian territories.

The “hybrid war” against the Ukrainian Cossack state, which Muscovy resorted to after the Pereiaslav Agreement, was a manifestation and one of the forms of implementation of Moscow’s imperial policy, the ultimate goal of which was the complete liquidation of the Ukrainian state.

Key words: *Ukrainian state, Muscovy, interstate relations, imperial policy, “hybrid war”.*